

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI/2

Dinler Tarihi Araştırmaları-II

(Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	75059
Tas. No:	209 DİN.T

ANKARA

2000

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ
Necatibey Cad. No: 8/114 Kızılay-ANKARA

Yayın No: 2
ISBN: 975-94505-1-8

Baskı:
AYDOĞDU OFSET
Tel : 0.312 310 79 79 • Fax : 0.312 310 77 03

YAHÜDİLİKTE DİN KAVRAMI VE DİN ANLAYIŞI

Doç. Dr. Baki ADAM

Yahudilikte din kavramının ne olduğuna, hangi kelimelerin din anlamında kullanıldığına geçmeden önce Yahudilik açısından dinin ne anlam ifade ettiğine bakmak gerekir. Her din gibi Yahudilik de, kendinden başka din tanımaz. Ortodoks Yahudilerin anlayışı böyledir. Bununla birlikte Yahudilik, kendisinin onayladığı ilkeler bakımından Yahudilik dışındaki bazı inanç biçimlerini reddetmez. Bunların bütünü oluşturulan sistemleri kendisi gibi birer din olarak tanımasa da bu sistemlere uyanları kurtulmuş gözüyle bakar, onları tamamen dalalette görmez. Çünkü bu ilkeler, Adem'den Sina'daki vahye kadar Allah'ın bütün insanlık için vahyettiği evrensel genel ilkelerdir. Bunlara "Şeva mitsvot bney Noah" (Nuhilerin yedi kanunu) adı verilir. Bu ilkeler şunlardır:

1. Putperestlikten kaçınmak,
2. Küfürden kaçınmak,
3. Zinadan kaçınmak,
4. Adaleti sağlayacak adalet kurumlarını oluşturmak,
5. Kan dökmek,
6. Hırsızlık yapmamak,
7. Canlı hayvandan et koparıp yememek

Yahudi bilginlerine göre, Sina'daki vahiy öncesi dönemde yaşayan bütün insanlar gibi İsrailoğullarının ataları İbrahim, İshak ve Yakup da birer Nuhî idi.¹ Sina'da gerçekleşen vahiy olayından sonra İsrail ırkından olanlar Tora'nın buyruklarıyla mükellef kılındı. Diğer milletler ise, Nuh yasaları üzerine hayatlarını devam ettirmede serbest bırakıldılar. Bu Nuh Yasaları, vahiy yoluyla Tora'da Musa'ya bildirildi. Bu bakımdan, bu yasalara Nuhilerin yanın-

¹ Talmud Bavli, İngilizce-İbranice, İngilizce çevirinin editörü: Yehezkel Epstein, Soncino Press, London 1984, 1990, Sanhedrin 59 a; Ayrıca bkz. Lopes Cardozo, The Infinite Chain, Jerusalem 1989, sf. 64.

da Yahudilerin de uyması gerekir. Özetle belirtmek gerekirse, Nuhiliğin yedi yasası aynı zamanda Tora'nın, yani Yahudilerin de yasasıdır.

Daha önce maddeler halinde sıraladığımız bu ilkeler, tamamen insanın maslahatına yönelik ilkelere aittir. Bu ilkelerle, insanların toplu halde barış ve huzur içinde yaşamalarının güvence altına alınması hedeflenmiştir. Bu ilkeler, beş madde halinde İslami literatürde de yer almaktadır. İyi tetkik edilirse, bütün dinlerde bu temel ilkelere rastlanabilir. O zaman buradan hareketle, dinin genel geçer bir tanımına ulaşmak da mümkün olabilir.

Din ile ilgili kavramlar

Eski Ahid'de dini ifade eden belli bir kavram yoktur. Yahudiler arasında da belli bir döneme kadar din karşılığında kullanılan İbranice bir kavram olmamıştır. Cantwell Smith'in dediği gibi, Yahudiler kendi dinlerinden söz etmek istediklerinde çeşitli kelimeler, kavramlar, semboller kullanmışlardır.

Bugün batı dillerindeki "religion" karşılığında kullanılan "dath" kelimesi, Babil sürgünü dönüşünde kullanılmaya başlamıştır. İlk defa Ezra ve Ester kitaplarında bu kelime "hüküm", "yargı", "kanun" anlamında kullanılmıştır. Bu bakımdan Mordachai Menahem Kaplan gibi bazı modern Yahudi din bilginleri, Yahudi kutsal metinlerinde ve rabbani metinlerde "religion" karşılığında hiçbir kelimenin kullanılmadığını iddia etmişlerdir. Solomon Zeitlin bu iddiaların, Yahudi kültürünü bilmemekten kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ona göre "dath" kelimesi, Tannaim literatüründe tam olarak din karşılığında kullanılmıştır. O, bu görüşünü ispat etmek için Talmud'un Sukkah 56b bölümünde yer alan "Hamir et dato" ifadesini, "kanununu, yolunu değiştirdi" anlamı yerine "dinini değiştirdi" şeklinde tercüme etmiştir.²

"Dath" kelimesi, lugat anlamı itibarıyla "kanun, hüküm, yargı" gibi hukukla ilgili anlamlar ifade etmekle birlikte, Yahudi bilginler bu kelimeyi ortaçağdan itibaren Batı dillerindeki "religion", ve Arapça'daki "din" kelimesiyle aynı anlamda kullanmaya başlamışlardır. Maimonides gibi Müslümanlarla temasta olan Yahudi bilginler, İslami bir terim olan "usulu'd-din'i, "dinin

² Bkz. Solomon Zeitlin, "The Halakhah", Understanding The Talmud, Derleyen: Alan Corne, New York 1975, sf. 312.

esaları" anlamında "ikkarey ha-dat" şeklinde adapte etmişlerdir.³ Hıristiyan dünyasıyla temasta olanlar da bu kelimeyi "religion" karşılığında kullanmışlardır. Elijah Delmedigos'un Behinat ha-Dat (1496) isimli kitabı bunun örneğidir.⁴

İbranice'de "dat"ın yanında, lugat anlamı itibarıyla onunla aynı anlamı taşıyan "din" kelimesi de vardır. Fakat bu kelimenin, Arapça'daki "din" kelimesi gibi bir kullanımı yoktur. Bu kelime, "dath" gibi kanun anlamına gelmekle birlikte ıstılahtaki kullanımı kanunun uygulanma boyutuyla ilgilidir. Bu kelime, "dath" kelimesiyle birlikte "kanun ve kanunun uygulanması" anlamında bir terim olarak da kullanılır. "Din" kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki "yevmi'd-din" gibi "yom ha-din" şeklinde, "hesap günü", "ilahi adaletin tecelli ettiği gün" anlamında kullanımı da bulunmaktadır. Aynı şekilde, "Bet-din şel ma'alah" (ilahi mahkeme) gibi bir terim de vardır ki, bunun anlamı "ilahi mahkeme" demektir. Geleneğe göre, herkes Roş-haşana ve Yom Kippur'da bu mahkemede yargılanır.

Din ile ilgili diğer bir terim "tora"dır. Rabbani metinlerde ve diğer dini içerikli kitaplarda din anlamında genellikle bu terim kullanılır. Bu terimin Arapça'daki "din" terimi gibi bir çok anlamı bulunmaktadır. Bu anlamları şu şekilde gruplandırabiliriz:

1. Eğitim, öğretim, ilim,
2. Din, şariat, kanun, hüküm, mezhep,
3. Musa'nın şeriatı,
4. Musa'nın beş kitabı ve bundan kinaye Eski Ahid'in tümü,
5. Teori, sistem, bilimin herhangi bir branşıyla ilgili prensipleri ihtiva eden kılavuz kitap.

Klasik kaynaklarda "tora", tamamen din anlamında kullanılmıştır. Rabbani tanımlamalara bakılırsa Tora, Sanskritçedeki "dharma" ile Arapçadaki "din" gibi evrensel bir hakikati ifade etmektedir. Rabbiler, "Putperestliği inkar eden Tora'yı bütünüyle ikrar etmiş olur" demişlerdir (Sifre, Sayılar 110).

³ Jemish Ideas and Concepts, Editör: Steven T. Kartz, Shoken Books, New York 1977 (JİC), sf. 144.

⁴ JİC, sf. 149.

Maymonides, Delaletü'l-Hairin'de Rabbilerin bu sözünün önemini hatırlatmıştır (3:29). Buna göre Tora'nın evrensel temel ilkesi, Tanrıdan başkasına tapmamaktır. Tanrı'ya inanan ve ondan başka Tanrı tanımayan herkes Tora'nın kapsam alanındadır. Meşhur Ferisi Rabbi Hillel, Tora'nın temel ilkesini ahlaki bir davranışla açıklamıştır. Talmud'da anlatılan bir hikayeye göre, Rabbi Hillel'e bir yabancı gelir. Kendisine, tek ayağı üzerinde dururken bütün Tora'yı anlatabilirse Yahudiliğe gireceğini söyler. Hillel, onun bu isteğini anlamsız görmez, kızmaz, ve ona şu tek cümleyi söyler: "Nefsin için uygun görmediğini komşuna yapma! Tora'nın hepsi budur; kalanı yorumdan ibarettir. Git ve çalış!". Hillel'in burada söz konusu ettiği Tora, elbette Tevrat değildir. O, bununla dini kastetmiştir. "Tora"nın din anlamında kullanımı bugün de yaygındır; Yahudilikten bahsedilirken "Tora" terimi kullanılır.

Tora ile ilgili bu Rabbanî tanımlamalar, elbette subjektiftir. Rabbiler, kendilerince önemli gördükleri bir ilkeyi Tora'nın temel ilkesi haline getirmişlerdir. Fakat, hemen hepsinin Tora tanımında insanın maslahatı yatmaktadır. Maymonides, Musa'nın peygamberliğinin eşsiz ürünü olarak değerlendirdiği Tora'nın iki hedefinin bulunduğunu belirtir. Bu iki hedef, beden ve ruhun salahıdır. Yani, Tora'nın hedefi insanı mükemmelleştirmek ve onu mutlu kılmaktır (Delaletü'l-Hairin, 3:27).

Bizim "Yahudilik", Batılıların "Judaism" ve Yahudilerin kendilerinin "Yahadut" olarak kullandıkları isme gelince; "Judaism" terimini ilk defa Miladi I. asırda, Yunanca konuşan Yahudiler kullanmıştır. Bunun İbranice karşılığı "Yahadut" terimine ortaçağ Yahudi literatüründe tek tük rastlanmaktadır. Zamanımızda ise bu terim artık çok sık kullanılır olmuştur. Modern dönemde, "Judaism" ve "Tora" terimleri birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak aralarında bir nüans farkı vardır. "Judaism" (Yahudilik/Yahadut) Yahudi kültür ve medeniyetinin tümünü, "Tora" ise bu kültür ve medeniyetin içinde yer alan dini çağrıştırır. "Tora", bazı Yahudi bilginlerine göre evrensel ilahi yasadır. Bazılarına göre ise Yahudilerin sahip olduğu ve onları diğerlerinden farklılaştıran bir mirastır.

Bugün Yahudiler, "religion" ve "din" karşılığında "dat" terimini kullanırlar. Dindar için "dati", dindarlık için "datiyut" derler. Diğer dinlerden bahsederken yine "dat"ı kullanırlar; "Dat İslam" ve "Dat Nastrut" gibi.

Yahudilik üzerine çalışan bilim adamları, "avodath elohim", "yir'ah", ve "emunah" gibi bazı terimlerden de bahsetmişlerdir. Fakat bunların hepsi, gerçek anlamda dini ifade etmekten uzaktır. Dolayısıyla, bunların üzerinde

durmayı gerekli görmüyoruz.

Din Anlayışı

Dinle ilgili kavramlar üzerinde kısaca durduktan sonra, şimdi, Yahudilikteki daha doğrusu Yahudilerdeki din anlayışı konusunda daha anlaşılır şeyler söyleyebiliriz.

Yahudilikte, dinle ilgili kavramların da çağrıştırdığı gibi, din deyince akla ilahi yasalar gelir. Bu nedenle bazı bilim adamları Yahudiliği, bir dogmalar dini değil, ilahi yasalar dini olarak görmüşlerdir. Bunun nedeni, Tevrat'ta nelele inandırılması gerektiği konusunda belirlenmiş dogmaların olmamasıdır. Tevrat'ta, Allah'a, peygamberlerine, meleklerine, kitaplara, ahiret gününe iman gibi şeylerden bahsedilmemektedir. Tevrat, inan-inanma gibi telkinlerde bulunmaz. O, yapacaksın veya yapmayacaksın gibi eyleme dönük belirlemelerde bulunur ve bunların ihlali durumunda uygulanacak cezaları belirtir. Ahlaki meseleler bile suç ve ceza çerçevesinde söz konusu edilir. Kur'an "Ebeveynine öf bile deme" derken, Tevrat "Annesine, babasına lanet eden öldürülecek" der. Maymonides'in 13. asırda tespit ettiği on üç maddelik iman esasları tartışmasız dogmalar değildir. Hasdai Crescas ve Yosef Albo gibi Yahudi din bilginleri Maymonides'in belirlediği bu dogmaları eleştirmişlerdir. Bugün Ortodoksların dışında hiç kimse bunları tartışılmaz dogmalar olarak görmemektedir.

Tevrat'ı incelediğimiz zaman, hayatın her alanına ilahi yasalarla müdahale edildiğini görürüz. Giyimin biçiminden, ziraata, toplumun örgütlenmesine, hatta cüzzam hastalığı karşısında yapılacak işlere kadar her şey en ince detayına kadar ilahi yasalarla belirlenmiştir. Tevrat'ta din-dünya ayrımı söz konusu değildir. Her şey dinin içindedir ve her şeyin hükmü ilahi yasalarla belirlenmiştir. Tevrat'taki yasaları Yahudi din bilgini Rabbiler yoruma tabi tutarak daha da detaylandırmışlardır. Örneğin; Tevrat'taki On Emir'de "Cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın. O gün, ne sen, ne oğlun, ne kızın, ne hizmetçilerin ne de hayvanların iş yapacak" denir. Rabbiler bundan hareketle, tavuğun Cumartesi günü yumurtladığı yumurtanın yenmeyeceğini bildirmişlerdir. Bugün İsrail'deki Yeşiva (medrese) öğrencileri, Yılbaşı bayramı Roş Ha-Şana'da yumurtlanan yumurtanın da yenmeyeceğini söylemektedirler.

Özetle belirtmek gerekirse, Yahudilik her şeyi yasalara bağlamış ve yasaları da dinleştirmiştir. Solomon Zeitlin bu konuda şunları söyler: "Yunanlılar yasaların felsefesini, Romalılar da bilimini yaptılar. Yahudiler ise yasaları din

haline getirdiler".

Söz konusu ettiğimiz bu din anlayışı Ortodoks Yahudilik için geçerlidir. Ortodoks Yahudilik, Tevrat'ın yasalarının bugün de aynen uygulanmasını ister. Hiçbir yasa değiştirilemez, hatta değiştirilmesi bile teklif edilemez. Bununla birlikte, bizde karşılığı "aşırı dinci" olan Ultra-Ortodokslar bile bugün Tevrat'ın bütün emir ve yasalarına uyamamaktadırlar. Çünkü Tevrat'ın bir çok yasası modern hayatın şartlarıyla uyum sağlamamaktadır. Zamanı Tevrat'a uydurmak mümkün olmadığı gibi, yukarıda söylenenlerle çelişkili gibi görünmekle birlikte, Tevrat'ın bütün yasalarının ebedi olduğu dogmasından da vazgeçememektedirler. Bu nedenle, bazı yasaların uygulanmasını askıya almışlardır. Anlayışlarına göre, Mesih gelip Tevrat'ın bütün yasalarının uygulanabileceği ortamı oluşturduğu zaman bu yasalar uygulanacaktır. Bu bakımdan, her ne kadar Yahudiliğin dogmasız bir din olduğu ileri sürülse de Ortodoks Yahudiliğin katı dogmaları bulunmaktadır.

Geleneksel anlayışı bugün olduğu gibi devam ettiren Ortodoks Yahudilik, Yahudiliğin ilahi yasalardan ve bir takım dogmalardan meydana geldiğini ve bunların değişmesinin mümkün olmadığını savunurken, Yahudiliği zamanın şartlarına uydurma yanlısı olan yenilikçi anlayış bunun tam tersini iddia etmektedir. Ortodoks anlayış, dini yasaların yorumunu yapıp hikmetini araştırırken, yenilikçi anlayış Tanrı'nın genel-geçer değişmez yasalar koyup koymadığını sormaktadır. Değişim yanlısı modern Yahudi, yasaların kaynağı olan Tevrat'a ve Rabbani Halakhah'a (dini kurallar) eleştirel bakmaktadır. Bu bakışın derecesi gruplara ve kişilere göre farklılık göstermektedir.

Bütün bu söylediklerimizi maddeler halinde özetleyecek olursak, Yahudilikteki, daha doğrusu Yahudilerdeki din anlayışı konusunda şunları söyleyebiliriz:

1. Yahudilikte, din için kullanılan tek bir terim yoktur. Bugün kullanılmakta olan "Yahadut" ve "dath" terimleri dış tesirler nedeniyle sonradan ortaya çıkmıştır.
2. Kur'an'daki din kavramını karşılayabilecek terim "Tora"dır.
3. Yahudilik, hayatın her alanına müdahale eden ilahi yasalardan meydana gelmektedir. Yahudilikte, din-dünya ayrımı yoktur; Her şey dinin içindedir.
4. Yahudilikte din, yani Tora evrenseldir. Nuh'un yedi yasasına uyanlar da Tora'nın kapsam alanındadır.